

4. Kurz R, Huemer J, Muchitsch E, Feucht M. Cognitive behavioral therapy for children with autism spectrum disorder: A prospective observational study. Eur J Paediatr Neurol. 2018 Sep;22(5):803-806. doi: 10.1016/j.ejpn.2018.05.010. Epub 2018 May 30. PMID: 29887491.
5. Leclerc M. Psychotherapeutic approaches to the development of emotional intelligence in children with ASD: Éditions Psychologie, 2021. 198 p.
6. Lundberg J. Emotionaler Kompass: Integration von Kindern mit ASD in die Gesellschaft - Stockholm: Nordiska Förlaget, 2022. 176 S.

НАУКОВО - ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Вікторія Казноха, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Науковий керівник: О.В.Колосова, кандидат педагогічних наук, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)
**SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF DEVELOPMENT
OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH
AUTISM SPECTRUM DISORDERS**

Victoria Kaznokha, master's student

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація: У статті висвітлено психолого-педагогічні особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Здійснено дефінітивний аналіз поняття «емоційний інтелект дітей старшого дошкільного віку», розкрито сутність його структури та компонентів. Проаналізовано використання основних засобів арт-педагогіки для розвитку емоційного інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Ключові слова: емоційний інтелект, розлади аутистичного спектра, аутизм, соціальна адаптація, арт-педагогіка.

Abstract: The article highlights the psychological and pedagogical features of the development of emotional intelligence in older preschool children with autism spectrum disorders. A definitive analysis of the concept of "emotional intelligence of older preschool children" was carried out, and the essence of its structure and components was revealed. The use of basic art pedagogy tools for the development of emotional intelligence in older preschool children with autism spectrum disorders is analyzed.

Key words: emotional intelligence, autism spectrum disorders, autism, social adaptation, art pedagogy.

У наш час розвиток емоційного інтелекту набуває дедалі більшої важливості. Це зумовлено тим, що здатність усвідомлювати, розуміти та контролювати емоції – як власні, так і чужі – є критично важливою для досягнення життєвого та професійного успіху та загального благополуччя. Людина з високим рівнем емоційної обізнаності краще справляється з викликами повсякденного життя: вона вміє будувати гармонійні стосунки, уникає конфліктів, швидше адаптується до змін і зберігає внутрішню рівновагу у складних ситуаціях. Вміння керувати емоціями є також основою психологічної стійкості та позитивного самопочуття. Людина з високим рівнем емоційної обізнаності краще справляється з викликами повсякденного життя: вона вміє будувати гармонійні стосунки, уникає конфліктів, швидше адаптується до змін і зберігає внутрішню рівновагу у складних

ситуаціях. Вміння керувати емоціями є також основою психологічної стійкості та позитивного самопочуття. У професійній діяльності емоційний інтелект забезпечує ефективну командну взаємодію, підтримує лідерські якості та підвищує здатність до емпатії – важливої навички для розуміння потреб інших і встановлення довіри. Отже, розвиток емоційного інтелекту не просто актуальний, а є необхідною умовою успішного та гармонійного існування в динамічному й складному світі XXI століття.

Проблема розвитку емоційного інтелекту є особливо актуальною у процесі виховання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей із розладами аутистичного спектра. Ці діти мають характерні труднощі в соціальній комунікації, взаємодії з оточенням, а також демонструють стереотипні форми поведінки та обмежене коло інтересів. Такі особливості значно ускладнюють їхній особистісний розвиток і створюють бар'єри для ефективної адаптації в новому освітньому середовищі, що, своєю чергою, гальмує процес соціалізації загалом.

Отже, одним із найважливіших завдань сучасної педагогіки є створення оптимальних умов для формування емоційного інтелекту в дітей з розладами аутистичного спектра саме на етапі дошкільного віку. Саме цей період є критично важливим для становлення особистості, успішної інтеграції дитини в соціум і розвитку здатності адаптуватися до змін у сучасному освітньому середовищі [10].

Мета статті – дати визначення поняттю «емоційний інтелект», окреслити його основні компоненти, які необхідно формувати в дітей старшого дошкільного віку та обґрунтувати специфіку формування та розвитку емоційного інтелекту вихованців старшої групи з розладами аутистичного спектру засобами арт-педагогіки.

У науковій літературі існує чимало тлумачень поняття «емоційний інтелект» та підходів до його вдосконалення. Особливої уваги дослідники приділяють здатності дітей дошкільного віку розуміти власні емоції та емоційні стани інших людей. Саме цей період вважається психологами ключовим етапом у розвитку психічних процесів і формуванні особистісних характеристик дитини, що робить питання емоційного становлення особливо актуальним [7].

На основі аналізу наукових джерел поняття «емоційний інтелект» трактується як цілісна здатність дитини усвідомлювати, розпізнавати й виражати власні емоції, а також враховувати емоційний стан іншої людини під час міжособистісної взаємодії та у власній поведінці.

Власне дефініція «емоційний інтелект» з'явилася на початку XX століття [5]. Учені розробили поетапну концепцію «емоційного інтелекту» як набору здібностей особистості: 1) сприйняття, оцінка і вираження емоцій; 2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності; 3) розуміння і аналіз емоцій; 4) свідоме управління емоціями.

З деталізації змісту наукових джерел можна констатувати, що у своїх дослідженнях науковці визначають не тільки сутність і характеристики емоційного інтелекту як психологічного феномену, а і виокремлюють його різновиди та структуру [8]. До основних компонентів емоційного інтелекту сьогодення, які необхідно розпочинати формувати в дітей уже зі старшого дошкільного віку, належать три структурні компоненти: емоційний, когнітивний і поведінковий.

На думку Н. Лужбіної, емоційний розвиток дитини складається з трьох основних частин. Перша – це емоційний компонент, який допомагає дитині відчувати, що є важливим або цінним у світі навколо неї. Друга частина – це когнітивний компонент, тобто вміння розпізнавати власні емоції за змінами в тілі (наприклад, серцебиття чи тремтіння), а також розуміти, що відчувають інші, спостерігаючи за їхньою поведінкою, мовленням чи творчістю. І третя – це поведінковий компонент, що проявляється у здатності контролювати свої емоції в спілкуванні з іншими дітьми, що свідчить про емоційну зрілість і гармонійні стосунки [11].

Щоб краще зрозуміти емоційний інтелект старших дошкільників, розглянемо детальніше його складові. **Когнітивний компонент** охоплює знання про емоції, їх сприймання та розуміння. Коли дитина взаємодіє з навколишнім світом – предметами чи подіями – вона завжди емоційно на них реагує. Щось викликає радість, інше – невдоволення чи роздратування. Подібні емоційні реакції – це почуття, які виникають у відповідь на досвід чи взаємодію з іншими людьми або самим собою. Якщо певна ситуація допомагає задовольнити потреби дитини – вона переживає **позитивні емоції** (радість, любов, задоволення). Якщо ж, навпаки, щось заважає цьому – з'являються **негативні емоції** (гнів, сум, розчарування, неприязнь).

Емоційний компонент емоційного інтелекту передбачає здатність керувати своїми емоціями, усвідомлювати й розуміти власні почуття, а також розпізнавати емоційні стани інших людей. Він включає вміння щиро та доречно проявляти емоції, виявляти емпатію. Розвинені рефлексивні навички свідчать про вміння усвідомлено виконувати соціальні ролі та зберігати позитивний емоційний настрій, що створює стан внутрішнього емоційного комфорту й допомагає правильно виражати свої почуття зовні. У взаємозв'язку когнітивного та емоційного компонентів проявляються важливі інтелектуальні якості: розуміння, знання соціальних норм, здатність адаптуватися до соціального середовища, емоційна чутливість та виразність, а також контроль поведінки у соціальних ситуаціях.

Поведінковий компонент базується на таких ключових навичках, як емпатія, вміння поєднувати емоції з розумовою діяльністю, здатність керувати своїм емоційним станом і регулювати його у відповідності до ситуації.

Важливо підкреслити, що дитина ні в якому разі не повинна придушувати свої емоції або соромитися їх. Навпаки, старшим дошкільникам слід допомогти усвідомити, що переживання різних почуттів – це абсолютно природно і властиво кожній людині. Дитина має навчитися розпізнавати власні емоції, розуміти, що саме стало їх причиною, контролювати свою поведінку у відповідь на ці переживання. Також важливо розвивати здатність прогнозувати розвиток ситуацій, аналізувати можливі варіанти дій, знаходити конструктивні рішення й виходити з конфліктів у позитивний спосіб.

Емоційний інтелект дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру зазвичай виявляється недостатньо сформованим. Їм властиві недиференційовані емоції, тобто такі, що не мають тонких відтінків. Почуття в таких дітей, як правило, досить прості – вони або задоволені, або відчують незадоволення. Більш складні, глибокі емоційні переживання виявляються слабо або майже відсутні. Емоційна сфера характеризується поверховістю та нестабільністю: реакції часто повільні, а самі емоції – надмірно яскраві або, навпаки, мляві. Також спостерігається егоцентричність емоцій, коли дитина не враховує емоційний стан інших людей [9].

У дітей з РАС емоційні реакції іноді бувають непропорційними до зовнішніх подій як за силою, так і за тривалістю. В одних випадках помітна надмірна легковажність у ставленні до серйозних ситуацій і стрімка зміна настроїв, в інших – надмірна емоційна інтенсивність і тривале збереження переживань, навіть якщо їх спричинили незначні чинники.

Окрім емоційної незрілості, що проявляється у невідповідності емоційних реакцій віковим нормам, у дошкільнят з РАС спостерігаються й глибші порушення емоційної сфери. Вони мають труднощі з контролем власних емоційних проявів і здебільшого навіть не прагнуть цього. Недостатній розвиток інтелектуальної регуляції емоцій виявляється в тому, що діти не адаптують свої емоції до конкретної ситуації та не здатні переключитися на альтернативні способи задоволення потреб, якщо початковий варіант виявився недосяжним.

У більшості дітей з розладами аутистичного спектру спостерігається низький рівень соціальної взаємодії або повна відсутність контакту: вони не прагнуть до спілкування з однолітками і часто уникають їхньої присутності. Такі діти рідко залучаються до спільної діяльності – не наслідують дії інших дітей з іграшками чи предметами, а граються самотійно у властивий лише їм спосіб. Їхні ігри часто мають стереотипний характер: наприклад, безкінечне катання машинки вперед-назад, розташування фігурок у лінію або

повторюване складання і викидання іграшок. Таке заняття може тривати годинами без ознак втоми чи втрати інтересу.

Дошкільнята з розладами аутистичного спектру зазвичай не повертаються до гри після перерви, не проявляють ініціативи у спільному ігровому процесі – не діляться іграшками та не приймають їх від інших дітей. Більшість таких дітей не реагують на запитання однолітків, не використовують традиційних форм вітання чи прощання – ні словами, ні жестами, як-от помах руки. Вони також не встановлюють зоровий контакт із ровесниками, уникаючи будь-якої соціальної взаємодії [12].

Розвиток емоційного інтелекту у дітей з РАС значною мірою залежить від зовнішнього середовища, серед найважливіших чинників якого – спеціалізоване навчання та правильно організоване повсякденне життя.

Навчання дітей з розладами аутистичного спектру в умовах інклюзивних груп закладів дошкільної освіти може бути цілком результативним за умови врахування їхніх особливостей та застосування відповідних методів, адаптованих до специфіки цього розладу. Основними труднощами для таких дітей є стійкий дефіцит у сфері соціальної комунікації та взаємодії. Інтелектуальний і мовленнєвий розвиток у дітей з РАС часто має нерівномірний та своєрідний характер [4].

У зв'язку з цим найбільш ефективним для них є візуальний стиль навчання, який забезпечує краще засвоєння матеріалу. Для цього використовується поняття «візуальна підтримка» – спосіб подачі інформації у наочній формі, що є зрозумілішою для дітей, які відчують труднощі у сприйнятті усного мовлення та навколишнього середовища.

Властиві цим дітям імпульсивні прояви образи, злості, радості поступово згладжуються під впливом навчання і виховання. В дошкільнят з'являється осмислення своїх дій і вчинків, формуються позитивні звички і правильна побутова поведінки, необхідні для їх успішної соціальної адаптації.

Нестабільність емоційної сфери є гострою проблемою у освітньому процесі у дітей з розладами аутистичного спектру і ускладнює процес їхньої соціалізації [9]. Тому виникає необхідність корекції та розвитку їхньої емоційної сфери. Основне завдання корекції та розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру – навчити їх розуміти емоції, правильно і спокійно реагувати в будь-яких ситуаціях, в результаті чого негативні емоції не виключаються, а поступово витісняються позитивними. Таким чином дитина вчиться адекватно вести себе в несприятливих ситуаціях [3].

Одним із сучасних психолого-педагогічних засобів, що сприяють розвитку емоційного інтелекту у дошкільнят з розладами аутистичного спектру, є арт-терапія. Вона допомагає дітям справлятися з внутрішніми психологічними труднощами, відновлювати емоційну рівновагу, а також переключатися з негативних переживань на позитивні емоції та думки [6].

Термін арт-терапія – походить від слів «art» – мистецтво і «therapy» – лікування, тобто – лікування засобом мистецтва. Як один з універсальних методів реабілітації вона не має обмежень у використанні та застосовується в роботі з дітьми всіх вікових груп і практично всіх фізіологій. Арт-терапія є одним із методів реабілітації, що включає різні види реабілітаційних методик. Наведемо приклади реабілітаційних методик: ігрова терапія, лялько терапія, танцювально-рухова терапія, бібліотерапія, казкотерапія, звукотерапія (ґрунтується на позитивному впливі звуків природи та музики на психологічний стан людини), драмотерапія (театр і артистична майстерність), відеотерапія (перегляд фільмів, мультфільмів), пісочна терапія (тактильний контакт дитини з піском та водою), кольоротерапія, ізотерапія.

Арт-терапевтичні заняття можна розглядати як одну з інноваційних форм роботи з дошкільниками, які мають розлади аутистичного спектру [1]. Дослідження підтверджують, що такі заняття ефективно сприяють вирішенню цілого комплексу важливих педагогічних завдань: виховних, корекційних, розвивальних, діагностичних і психотерапевтичних.

Педагогічна арт-терапія є м'яким, гуманним методом, який дозволяє спостерігати за дитиною під час творчої діяльності, виявляти її інтереси, заглядати у внутрішній світ та визначати глибинні психологічні проблеми, що потребують корекції [10]. Застосування різноманітних форм арт-педагогіки в роботі з дітьми старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру демонструє високу ефективність у межах педагогічної практики.

Педагоги, які мають тривалий досвід роботи з такими дітьми, можуть спостерігати позитивну динаміку під впливом арт-терапевтичних занять. Адже через психічні та фізичні порушення діти з РАС часто проявляють пасивність, мають обмежене коло інтересів і знижений інтерес до взаємодії з навколишнім світом, що ускладнює їхню адаптацію. У результаті дитина замикається в собі й не здатна самотійно подолати цю ізоляцію. Арт-терапія допомагає розірвати це замкнене коло: у процесі творчості дитина з РАС знаходить нові способи вираження своїх почуттів і встановлення контакту з навколишнім середовищем.

Отже, емоційний інтелект – це здатність дитини розуміти, виражати, контролювати свої емоції, звертати увагу на емоції інших людей, співчувати, співпереживати, відчувати потреби інших людей та усвідомлювати свої потреби. До основних компонентів емоційного інтелекту, які необхідно розпочинати формувати в дітей уже зі старшого дошкільного віку, належать: емоційний, когнітивний і поведінковий. Засоби арт-педагогіки сприяють становленню емоційного інтелекту старшого дошкільника, забезпечують його соціалізацію, всебічний та гармонійний розвиток [2]. Заняття із застосування засобів арт-педагогіки допоможуть дітям через творчість у вільній формі навчитись виражати свої негативні емоції, почуття за допомогою різних образотворчих матеріалів; краще зрозуміти свої проблеми, подивитися на них по-іншому, не так як раніше; підвищити впевненість у своїх силах, зміцнити почуття власної гідності; прояснити природу своїх емоцій і навчитися ними керувати, знімаючи зайве напруження; знайти альтернативні варіанти в разі неуспіху; підвищити адаптивність (гнучкість) в своєму середовищі.

Формування емоційно зрілої особистості, здатної до усвідомленого переживання та вираження почуттів, є одним із ключових педагогічних завдань, яке розпочинається вже з перших років життя дитини. Емоційне ставлення до навколишнього світу визначає мотивацію, цілі та способи застосування здобутих знань і навичок. Дошкільне дитинство справедливо вважається «золотим періодом» емоційного розвитку, адже саме в цей час формуються основи емоційно-чуттєвої сфери, яка відіграє вирішальну роль у психічному становленні дитини та забезпечує передумови для формування гармонійної, цілісної особистості.

Список використаних джерел

1. Березка С.В. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушенням інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. № 2, С. 208-213.
2. Вовк О.А. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами методами арт-терапії. *Дитина з особливими потребами*. 2020. № 3, С.22-25.
3. Волік Н.М. Система формування емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. № 2. С. 9 –15.
4. Гоулман Д. Емоційний інтелект: переклад з англійської С.-Л. Гуменецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.
5. Клевака Л.П., Гришко О.І., Заїка В.М. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *Технології розвитку інтелекту*. 2022. Т. 6. № 1 (31). С. 74–89.
6. Колосова О.В., Антонюк О.В. Мультиплікаційний фільм як засіб формування соціальних умінь у дітей дошкільного віку з раннім дитячим аутизмом. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : збірник матеріалів II Всеукраїнської науко-во-практичної конференції. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2018. Вип. 1. – С. 85 – 90

7. Колосова Олена, Маріячук Ольга. Особливості виховання та навчання дітей з аутизмом. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Випуск 2. Вінниця, 2019. – С. 87-91.
8. Косенко Ю.М. Забезпечення емоційного розвитку дошкільників: підготовка вихователів на етапі професійного навчання. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету (Серія «Педагогічні науки»)*. 2018. № 1. С. 159–164.
9. Мельник О. Розвиток емоційного інтелекту молодших дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у закладах дошкільної освіти*. Т. 1. 2020. № 73. С. 128–133.
10. Колосова О.В., Хіля А.В. Педагогічні технології роботи з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах: європейські підходи й український досвід. *Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах інтеграції України в європейський освітній простір*: Колективна монографія. Вінниця. 2023. С. 106-127.
11. Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія. Київ: Вид-во Університету ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
12. Шульженко, Д.І. Психологічна корекція аутичних дітей в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2009. № 6 (8), с. 194–203.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯПОНІЇ

Олена Колосова, кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN JAPAN

Olena Kolosova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo
Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація: В статті проаналізовано досвід впровадження інклюзивної освіти в закладах дошкільної освіти Японії. Представлено особливості створення інклюзивного середовища, зокрема архітектурна, освітня складові. Презентована методика «Хо-Ме-І-Ку», яка базується на концепціях гуманістичної та позитивної психології, зокрема на принципі позитивного підкріплення.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта Японії, інклюзивне середовище, навчальна інфраструктура, метод «Хо-Ме-І-Ку».

Abstract: The article analyses the experience of implementing inclusive education in preschool education institutions in Japan. The features of creating an inclusive environment, including architectural and educational components, are presented. The methodology 'Ho-Me-I-Ku' is presented, which is based on the concepts of humanistic and positive psychology, in particular on the principle of positive reinforcement.

Keywords: children with special educational needs, inclusive education in Japan, inclusive environment, educational infrastructure, Ho-Me-I-Ku method.

Інклюзивна освіта в Японії є важливою складовою національної стратегії забезпечення рівного доступу до навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, розумових чи емоційних особливостей. У дошкільних закладах країни впровадження